

Lilija Kublickienė

Vyriškų vaidmenų ypatumai dabarties Lietuvoje

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama lyčių sociologijos problematika. Pagrindinis dėmesys skiriamas vyrų studijų svarbai, kadangi maskulininiai lyčių (gender) problemų aspektai svarstomi žymiai rečiau, palyginti su moterų problemų nagrinėjimu. Skiriamos pagrindinės konceptualinės vyrų problemų tyrinėjimo kryptys, aptinkamos socialinių mokslų literatūroje. Pabrėžiama, kad pastaruoju metu labiau paplitę moksliniai vyrų tyrinėjimai, vengiantys vienpusiško ideologinio traktavimo ir apimantys tiek pačių vyrų sukeltas, tiek jų išgyvenamas problemas. Nurodoma, jog sistemiškų vyrų studijų, ypač Lietuvoje, nėra daug ir jų poreikis tebėra aktualus. Pristatomi Lietuvoje atlikto empirinio tyrimo rezultatai, kurie leidžia nusakyti dabartiniu laikotarpiu dominuojančius vyriškumo apibrėžimo kriterijus. Kita vertus, bandoma atskleisti ir tuos apribojimus, su kuriais susiduria vyrai, siekdami atitikti jiems priskiriamus stereotipinius vaidmenis.

Įvadas

Kalbant apie lyčių sociologijos nagrinėjamas problemas, viena įdomiausių ir aktualiausių mokslinių tyrinėjimų krypčių – moterų ir vyrų vaidmenų pokyčiai. Nes, kintant tiek politiniam, tiek ekonominiam, tiek socialiniam-kultūriniam kontekstui, kinta ir yra peržiūrimi susiklostę lyčių apibrėžimo stereotipai. Turime pripažinti, jog didžiausias dėmesys skiriamas moterų padėties ir vaidmens analizei. Tai nemaža dalimi yra nulemta feministinio judėjimo bei teorinės minties, t. y. to, kad būtent moterys, neįgdomos tradicinį, patriarchališkai pagrįstą vyrų dominavimą, ėmėsi joms tradiciškai priskiriamo statuso ir vaidmens revizijos. Neretai moterų pastangos praplėsti tradiciškai apibrėžtų vaidmenų ribas vyrų yra suvokiamos kaip tiesioginė grėsmė ir puolimas, nuo kurių reikia gintis. Lyčių (genderiniai) santykiai ne tik apima abiejų lyčių padėties aktualijas, jie taip pat glaudžiai susieja jas. Įvykę ir tebevykstantys moterų padėties ir savimonės pokyčiai, skatina sumaištį ir vyrų gyvenime. Tai pagrindžia vyrų studijų, kurios itin retos Lietuvoje, aktualumą.

Vystantis demokratijai, didėja tolerancija, ir šiuolaikiniams, progresyviems vyrams tampa netgi nepadoru teigti patriarchalinius idealus. Visgi tam tikros įtampos tarp lyčių esama, išlieka ir vyrų noras mažinti jų giminei skirtus feministinius priekaištus. Tai nulemia

šiuolaikinės vyrų būties, jų naujoviško identiteto specifikos apmąstymo poreikį.

Todėl straipsnio tikslas – apžvelgti esamą vyrų studijų praktiką ir, pabrėžus maskulininių problemų nagrinėjimo svarbą, pateikti esamą Lietuvos vyrų padėtį, nusakyti dominuojančias vyriškumo sampratas bei jų ribotumą.

Vyrų studijų tradicijos

Poreikis aptarti problemas, su kuriomis susiduria šiuolaikiniai vyrai, jų požiūrį į gyvenimą bei vaidmenį jame atsirado moterims ėmus kvestionuoti joms priskiriamus tradicinius vaidmenis. Šitai, kaip atsakas į feminizmą, susiformavo maskulinizmas. Analogijos feminizmui pagrindu maskulinizmas, kaip teorinė mintis bei socialinis judėjimas, skleidžia specifinį vyrišką pasaulio matymo diskursą bei yra atstovaujamas skirtingos pakraipos teorijų (nuo priešiškos moterims “vyrų teisių” argumentacijos iki profeministinio, antiseksistinio vyrų judėjimo). Septintajame dešimtmetyje publikuoti moksliniai psichologų, filosofų, sociologų darbai, skirti maskulinistinei problematikai [5; 6; 15 ir kt.], pabrėžė, kad seni patriarchaliniai maskuliniškumo idealai yra lemtingi patiems vyrams. Imta vis kritiškiau vertinti tradicinių vaidmenų apibrėžimą, prabilta apie tai, kad

vyrų nori išvaduoti patys save iš iliuzinių vyriškumo suvaržymų. Vienu žodžiu, darėsi aišku, kad senasis vyro apibrėžimas buvo dekonstruotas, bet naujasis nėra taip paprastai ir aiškiai formuluojamas. Vakarų šalyse ir pastaruose metu pabrėžiama vyrų studijų svarba. Norint orientuotis vyrų tyrinėjimų srityje, svarbu susipažinti su bendru šiuolaikinio maskulinizmo kontekstu, kurį geriausiai atspindi vyraujančios vyrų studijų ideologinės orientacijos. Galima išskirti tris pagrindines konceptualines tyrinėjimo pakraipas, sutinkamas mokslinėje socialinėje literatūroje, skirtoje vyrams ir maskulinizmui [14]:

- Viena pakraipa kalba apie institucionalizuotas vyrų privilegijas. Šios temos ribose pabrėžiama, kad moterų judėjimas ir jo iškovoti gana žymūs pasikeitimai įvairiose moterų visuomeninio gyvenimo srityse visgi dar nepasiekė visiškos lyčių lygybės tikslų [16]. Tai atskleidžiama nuorodomis į mažesnę moterų skaičių politikoje bei aukščiausios valdžios postus, žemesnius vidutinius moterų atlyginimus, tai, kad moterų namų ūkio ir vaikų priežiūros darbų krūvis tebėra didesnis už vyrų net ir tais atvejais, kai jos dirba visą darbo dieną apmokamame darbe ir t.t. Šiais argumentais grindžiama esminė mintis: vyrai kaip grupė naudojami institucionalizuotomis privilegijomis moterų kaip grupės sąskaita. Tai nerodo, jog vyrų institucinė galia moterims yra visaapimanti ar nekintanti, bet šios temos rėmuose kalbama apie nelygios galios santykių tarp vyrų ir moterų sistemą.
- Antroji pakraipa pabrėžia vyriškumo, t.y. siekimo atitikti tradicinius vyriškus idealus, kainą. Tai ypač populiaru maskulinistinių tekstų tema [4, 5, 6, 7, 10, 15], ji pabrėžia mintį, kad visuomeninis statusas ir maskulininės privilegijos pasiekiami už tai sumokant gana aukštą kainą: padariniai yra prastesnė sveikata, mažesnė gyvenimo trukmė, paviršutiniškesni emociniai santykiai, trumpesnis laikas, skiriamas artimiesiems ir sau patiems ir t.t. Teigiama, jog patys vyrai kenčia nuo iki šiol gyvuojančių vyriškų vaidmenų stereotipų, nes pastangos prisitaikyti prie maskulininio idealo sukelia begalę sunkumų. Vyrų visą laiką patiria spaudimą, įtampą ir nuolatinį poreikį diena iš dienos sau ir kitiems įrodinėdami vyriškumą, kurdami savo savitumą ir inicijuodamiesi vyrų pasaulyje. Šios socialiai aprobuotos „vyriškos“ raiškos formos numato įvairių apribojimų ir nubrėžia tam tikrą žmogaus profilį, t.y. sąlygoja vyro gyvenimo būdą, taigi ir elgesio bei charakterio ypatumus. Sunki pareiga tenkinti tradicinių patriarchalinių vaidmenų reikalavimus tapo vienu

esmingiausių daugelio maskulinistinio judėjimo atspirties tašku. Bet šios temos tolesnė interpretacija ir bendras gvildenimo kontekstas skirtingose maskulinistinio judėjimo pakraipose yra nevienodas, o kartais net visiškai priešingas. Maskulinizmo „kaina“ dažnai akcentuojama pagrindžiant antifeministines nuostatas [1, 8, 13], bet ši tema yra nagrinėjama ir kitų pakraipų atstovų [9], kurie, nurodydami patriarchalinio vyriško idealo žalą, artikuluoja priešpriešą tarp lyčių mažinančias nuostatas ir teigia, kad moteriškomis vadinamos vertybės (tokios kaip užuojauta, švelnumas, atlidumas ir pan.) yra moralesnės ir kad maskulinizmas mažiau kenktų vyrų sveikatai, jei nustotume jį apibrėžti kaip opoziciją feminizmui. Siekdami mažinti lyčių priešišumą, šie maskulinizmo teoretikai teigia, jog ne tik moteris, bet ir vyrus, kurie iš tikrųjų dažnai neatitinka mitinių sėkmės, galios ir kontrolės normų, netenkina tradiciškai jiems priskiriami vaidmenys.

- Trečioji pakraipa gvildena skirtumų ir nelygybės tarp pačių vyrų problemą. Čia kalbama apie tai, kad patriarchalinio dominavimo privilegijos pasiskirsto nevienodai ir tarp pačių vyrų. Hegemoniškas maskulinizmas arba dominuojanti maskulinizmo forma (t. y. baltaodžiai, vidurinėsios bei aukštesniosios klasės, heteroseksualūs vyrai) konstruojama pasitelkiant dominuojantį santykį ne vien su feminizmu, bet ir su kitais marginalizuotais ir subordinuotais maskulinizmais (pvz.: juodaodžiais, gėjais, darbininkų klasės atstovais ir pan.).

Svarbu pabrėžti, kad dabartiniu metu labiau paplitę moksliniai vyrų tyrinėjimai, vengiantys vienpusiško ideologinio traktavimo. Vyrų studijų sampratą galima apibrėžti kaip labai platų tyrimų spektrą, apimantį tiek pačių vyrų sukeltas, tiek jų išgyvenamas problemas. Pagrindinės vyrų tyrinėjimų sritys ir problemos:

- *“namai-darbas”* – šios problematikos kontekste nagrinėjamos vyrų padėties darbinėje, profesinėje veikloje, socialiniame gyvenime (nedarbas, darboholizmas ir pan.), karjeros, finansinės gerovės siekimo privilegijos bei kaina, atskleidžiami vyrų vaidmenys ir dalyvavimo šeimos gyvenime ypatumai (namų darbų, atsakomybės pasiskirstymas, tėvystės problemos ir pan.);
- *“socialinės atskirties problemos”* – šios pakraipos tyrinėjimai siejami su vyrais, patiriančiais skurdą (pvz., remiantis lenkų duomenimis, 91 proc. benamių sudaro vyrai), kaliniais, homoseksualais, etninėmis mažumomis ir t.t.;
- *“prievarta-agresija”* – čia kalbama apie vyrų prievartą prieš moteris, vaikus, kitus vyrus, berniukų patiriama prievarta ir pan.;

- „sveikata“ – tai problemos, susietos su vyrų gyvenimo trukme (argumentacija - vyrai gyvena vidutiniškai 8.1 metų trumpiau nei moterys). Nagrinėjami vyrų gyvenimo trukmę nulemiantys veiksniai: nelaimingi atsitikimai, alkoholizmas ir narkomanija, savižudybės, vyrų požiūris į sveikatą, rūpinimasis ja ir pan.;
- *psichologinės, vyriško identiteto konstravimo ir palaikymo problemos* – šis vyrų studijų aspektas atskleidžia dominuojančius „tikro vyro“ reikalavimus, aptaria „šiuolaikinio vyro“ sampratos dilemas, siekia atskleisti, kaip vyrai suvokia ir reaguoja į pasikeitusį moterų statusą bei vaidmenį ir t.t.

Iš dalies kai kurie vyrų problematikos nagrinėjimo aspektai yra aptinkami moterų studijose (kurių yra ženkliai daugiau) arba nagrinėjami už lyčių tyrinėjimų ribų (medicina, teisė ir pan.). Visgi sisteminių vyrų studijų nėra daug ir jų poreikis tebėra aktualus. Esamos spragos vyrų tyrinėjimuose užpildymas svarbus, siekiant lygybės abiejų lyčių pažinimo srityje, kas ypač svarbu norint geriau pažinti specifines kiekvienos lyties problemas ir užmegzti konstruktyvų dialogą.

Tyrimai, skirti vyrų problemoms Lietuvoje

Lietuvoje lyčių tarpusavio bendravimo padėtis lyg ir nėra akivaizdžiai problemiška ar aštriai perteikiama. Tai sietina pirmiausiai su menku moterų judėjimo tradicijų paplitimu bei su feministinių idėjų sklidimu valstybiniame, akademiname lygmenyje. Taigi maskulininis atsakas nėra itin aktualus. Galbūt dėl to vyrams skirtų studijų Lietuvoje labai reta.

Todėl *Vyrų krizių ir informacijos centro* inicijuoto ir *SIC rinkos tyrimai* atlikto sociologinio tyrimo „Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje“ duomenys yra svarbūs, siekiant atspindėti lyčių tarpusavio santykių specifiką bei vyrų padėties aktualijas Lietuvoje¹.

Šio tyrimo metu buvo surinkta gausi ir reprezentatyvi empirinė medžiaga apie

Lietuvos gyventojų požiūris į moterų ir vyrų padėties skirtumus atsižvelgiant į esamas taisykles ir įstatymų sudaromas sąlygas, lengvatų palankumą, valstybės rūpinimąsi viena iš lyčių; taip pat buvo tiriama moterų ir vyrų padėtis bei vaidmuo šeimoje, jų realizacija ir pasitenkinimas/nepasitenkinimas darbu, bandoma nustatyti, kokiomis savybėmis turi pasižymėti vyras, kad jis, Lietuvos gyventojų nuomone, galėtų būti įvardintas kaip „normalus“ ar „tikras“ vyras, ir daugelis kitų klausimų.

Šiame straipsnyje nėra galimybių pateikti visą tyrimo metu gautą medžiagą, todėl panagrinėsime tik kelis įdomesnius ir tiesiogiai straipsnio problematiką atliepiančius tyrimo aspektus.

Pirmiausiai buvo įdomu pasižiūrėti, ar iš tiesų Lietuvos vyrai ir moterys esamą lyčių tarpusavio santykių situaciją mato ir vertina kaip neproblemišką, ar visgi tarp jų yra tam tikra įtampa ar susipriešinimas. Dėl to buvo analizuojami respondentų atsakymai į tokius klausimus: „Kaip manote, ar Lietuvoje yra taisyklių ir įstatymų, kurie moterims arba vyrams sudaro palankesnes sąlygas?“; „Kaip manote, ar kokia nors iš lyčių Lietuvoje turi daugiau lengvatų?“; „Kaip Jūs manote, ar valstybė daugiau rūpinasi moterų gerovės stiprinimu ar vyrų gerovės stiprinimu?“.

Remiantis bendrais apklausos duomenimis, daugiausia buvo informantų, manančių, kad nė viena lytis išvardintais aspektais privilegijų neturi ir valstybės požiūris į jas yra vienodas. Bet, lyginant atsakymus tų, kurie su šiuo vertinimu nesutinka, galima pastebėti, kad tarp Lietuvos gyventojų paplitusi nuomonė, jog esamos taisyklės ir įstatymai sudaro palankesnes sąlygas vyrams negu moterims (atitinkamai 14 proc. ir 4 proc.), bet moterys turi daugiau lengvatų negu vyrai (atitinkamai 24 proc. ir 18 proc.), o valstybės rūpestį, daugelio nuomone, vyrai ir moterys patiria maždaug vienodai. (žr. 1, 2, 3 lenteles).

1 lentelė.

Nuomonių apie taisyklių ir įstatymų palankumą vyrams/ moterims pasiskirstymas tarp Lietuvos gyventojų

Kaip manote, ar Lietuvoje yra taisyklių ir įstatymų, kurie moterims arba vyrams sudaro palankesnes sąlygas?	% nuo visų apklaustųjų	Vyrai (% nuo vyr.)	Moterys (% nuo mot.)
Taip, yra tokių, kurie sudaro palankesnes sąlygas moterims	4.0	5.2	3.0
Taip, yra tokių, kurie sudaro palankesnes sąlygas vyrams	14.2	9.9	18.0
Taip, yra tokių, kurie sudaro palankesnes sąlygas moterims, ir yra tokių, kurie sudaro palankesnes sąlygas vyrams	19.0	20.8	17.6
Ne, tokių nėra	29.9	32.3	27.7
Sunku pasakyti, nežinau	32.8	31.9	33.7

2 lentelė.

Nuomonių apie lengvatas vyrams/moterims pasiskirstymas tarp Lietuvos gyventojų

Kaip manote, ar kuri nors iš lyčių Lietuvoje turi daugiau lengvatų?	% nuo visų apklaustųjų	Vyrai (% nuo vyr.)	Moterys (% nuo mot.)
Moterys turi daugiau lengvatų	23.7	24.9	22.5
Vyrai turi daugiau lengvatų	17.5	9.4	24.6
Nė viena	34.7	38.2	31.7
Sunku pasakyti, nežinau	24.2	27.5	21.2

3 lentelė.

Nuomonių apie valstybės rūpinimąsi vyrų/moterų gerovę pasiskirstymas tarp Lietuvos gyventojų

Kaip Jūs manote, ar valstybė daugiau rūpinasi moterų ar vyrų gerovės kėlimu?	% nuo visų apklaustųjų	Vyrai (% nuo vyr.)	Moterys (% nuo mot.)
Daugiau moterų	10.0	11.1	9.0
Daugiau vyrų	9.0	5.0	12.6
Vienodai	51.1	54.5	48.0
Sunku pasakyti, nežinau	29.9	29.4	30.4

Giliau analizuojant pateiktus duomenis, galima pastebėti gana įdomų išryškėjusį dėsningumą, kuris leidžia atskleisti kai kuriuos probleminius lyčių tarpusavio santykių "mazgus" arba, vaizdžiai tariant, nurodo esant tam tikrą lyčių "konfliktą". Tiek vyrai, tiek moterys mano, jog kitos lyties atstovų gyvenimas yra geresnis, lengvesnis. Procentas vyrų, manančių, kad įstatymai palankesni moterims, kad jos turi daugiau lengvatų ir kad valstybei labiau rūpi moterų gerovė, yra didesnis

nei moterų. Ir, atvirkščiai, skaičius moterų, teigiančių, kad šiose srityse privilegijuoti yra vyrai, procentiškai viršija šitaip manančių vyrų skaičių. Įdomu ir tai, jog vyrų ir moterų nuomonių neatitikimai žymiai ryškesni, vertinant būtent vyrų padėtį. Tarp moterų būties privalumus teigiančių informantų vyrų yra tik apie 2-3 proc. daugiau nei moterų, bet, kalbant apie vyrų padėtį, moterų ir vyrų nuomonės išsiskiria reikšmingai – moterys beveik dvigubai dažniau nei vyrai sako, kad įstatymai

palankesni vyrams, kad valstybė daugiau rūpinasi vyrų gerovės kėlimu, o manančių, kad vyrai apskritai turi daugiau lengvatų, yra vos ne tris kartus daugiau už vyrus.

Tokie rezultatai gali būti įvairiai interpretuojami, bet jie, visų pirma, parodo, jog Lietuvoje visgi esama tam tikro nepasitenkinimo lyčių tarpusavio santykiuose, taip pat suteikia peno apmąstymams: galbūt, plačiau prabilus apie vyrus, t.y. identifikavus ir įvardinus esamus vyriškos raiškos ir būties sunkumus, jų tapatumo neapibrėžtumo problemas, sumažintume atskleistą lyčių susipriešinimą, išvengtume ar bent sušvelnintume tradiciškai vyrams skiriamus kaltinimus.

Reikia pripažinti, kad mūsų visuomenėje apskritai nėra įprasta vyro gyvenimą matyti ar vertinti iš tų pačių pozicijų kaip ir moterų, t.y. suprasti, jog jie taip pat susiduria su pakankamai rimtais, tik, žinoma, vyrams specifiniais sunkumais. Paradoksalu tai, kad nepaisant, atrodytų, akivaizdžių faktų, masinėje sąmonėje tebegyvuoja nuostata, jog vyrų problemos nėra, tiksliau kalbant, jog nėra reikalo ir net juokinga kalbėti apie tai, esą vyrai išgyvena sunkumus ar patiria vidinę sumaištį. Tokį požiūrį sociologas Michael Kimmel aiškina tradiciniu “vyrų rūšies nematomumu”, už kurio slypi toks vyrų traktavimas, lyg jais būtų domimasi tik kaip visuomenine persona ir lyg vidinis, su jų lytimi susijęs, patyrimas būtų nesvarbus [12].

Viena sudėtingiausių šiuolaikinių vyrų problemų yra ta, kad šiandien darosi neaišku, kokie gi jie turėtų būti, nes dabartiniam vyrui keliamų reikalavimų spektras labai įvairus, be to, pakankamai prieštaringas. Sakoma, kad jie turi būti konkurentiški ir kartu švelnūs, negailėstingi ir jausmingi, veiklūs ir jautrūs, rūpintis moterimis ir tuo pačiu traktuoti jas kaip lygias sau. Socialinio gyvenimo modernizavimui neigiant tradicinį patriarchalinį vyro apibrėžimą, naujasis nėra taip paprastai ir aiškiai formuluojamas. Vyras susiduria su savęs apibrėžimo, naujo identiteto konstravimo problema. Galbūt dėl to pastaruoju metu taip dažnai keliamas “tikro/normalaus” vyro klausimas, kuris aktualus tiek vyrams, tiek moterims.

Kalbant apie vyrų naujo tapatumo

formavimo poreikį, Vakarų tyrinėtojai iškelia ir kitą šios problemos pusę bei su ją susijusius sunkumus. Maskulinistų teoriniai samprotavimai bei argumentai ne tik keičia žmonių sąmonę, bet kartu atspindi realius gyvenimo būdo ir elgesio pasikeitimus. Gyvenimo praktika patvirtina, kad pastaruoju metu atsiranda ne tik naujas vyro įvaizdis, bet ir nauja vyrų “rūšis” – vadinamieji minkšti vyrai [3; 4]. Skirtingai negu patriarchalinius idealus atitinkantys, “minkšti vyrai” yra rūpestingi, dėmesingi, siekiantys atsiliepti į moterų viltis. Bet čia išskyla kiti sunkumai: feminizuoti, t.y. minkšti, vyrai susilaukė kardinaliai priešingos ankstesnei, bet ne mažiau jiems reikšmingos, kritikos. Ne tik lyčių tarpusavio santykių nagrinėjimui skirtoje literatūroje, bet ir viešuose bei privačiuose pasisakymuose darosi įprasta girdėti apie vyrų silpnumą, nesavarankiškumą, nesubrendimą ir apskritai nevyriškumą [2, 3, 4 ir kt.]. Ir patys vyrai pasijuto esą net silpnesni už vis didesnę socialinę, politinę bei moralinę jėgą įgyjančias moteris. Nagrinėjant šiuolaikinių, patriarchalinių nuostatų atsisakiusių vyrų savijautos diskomfortą, jų pasyvumo ir destruktivumo priežastis, konstatuojama, kad atsisakę patriarchališko “kieto vyro” vaidmens, vyrai netapo laimesni, jie vėlgi išgyvena, tik kitokio pobūdžio nei anksčiau, sunkumus [4]. Samprotaujama apie priežastis, sąlygojančias šią naujai stebimą vyrų silpnėjimo tendenciją: kaltinami tėvai, kurių užimtumas, abejingumas ir agresyvumas trukdo berniukams be išlygų identifikuotis su jais [2], manoma, kad ypač gausėjant skyrybų ir nepilnų šeimų skaičiui, motina ir moterys apskritai, skiepydamos feminines vertybes, tampa savo sūnų formavimosi modeliais ir t. t.

Taigi galima konstatuoti, kad vyrai yra kritikuojami dviem atžvilgiais. Viena vertus, jiems priekaištaujama (feministinės minties nuopelnas) už patriarchalinį dominavimą bei moteriškumo nuvertinimą, įskaitant ir jų pačių jaučiamą tradicinio vyriškumo žmogiškąjį ribotumą, kita vertus, jaučiamas nusivylimas naujai besiformuojančia silpnu, neatsakingu, dažnai savo nišos neatrandančių vyrų karta.

Šios padėties netikrumas ir nestabilumas akivaizdžiai matomas vyrų pastangose balansuoti tarp dviejų juos tykančių pavojų: būti pernelyg vyriškais ir būti nepakankamai vyriškais. Tokia dviprasmiška vyrų situacija, reikalaujanti maskuliniškumo koncepcijos pakartotinio apmąstymo bei adekvačių šiandienai, naują diskursą įteisinančių vyro identiško pagrindų sukūrimo, neretai yra įvardinama kaip maskuliniškumo krizė [3, 12].

Bet visi aukščiau pateikti teiginiai ir argumentai yra grįsti, kaip minėta, vakarietišką vyrų studijų tradicija. Ar Lietuvoje ši problematika yra taip pat aktuali, ar lietuviai vyrai susiduria su naujo tapatumo paieškos poreikiu ir ar galima kalbėti apie vyriškumo krizę ar bent jos apraiškas Lietuvos kontekste, pabandysime atsakyti, pasiremami aptariamo sociologinio tyrimo medžiaga.

Sociologinio tyrimo "Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje" surinkti duomenys leidžia

4 lentelė.

Vyrams priskiriamų savybių pasirinkimų skirtumai moterų ir vyrų grupėse

Normalus vyras turi...	Visų apklaustų pasirinkimas "visiškai sutinku" %	Vyrų ats. vidurkis 4 balų skalėje	Moterų ats. vidurkis 4 balų skalėje	Skirtumas 4 balų skalėje
1. Sugebėti uždirbti pinigus	71.9	3.64	3.72	8
2. Būti nagingas, mokantis atlikti "vyriškus" buitines, techninius darbus	67.2	3.57	3.71	14
3. Ne tik aprūpinti vaikus, bet ir užsiimti jų priežiūra, auklėjimu	66.8	3.57	3.71	14
4. Globoti savo moterį, padėti jai spręsti jos problemas	66.2	3.58	3.69	11
5. Būti jautrus, supratingas	63.8	3.52	3.71	19
6. Niekada nepakelti rankos prieš silpnesnį	64.7	3.52	3.64	12
7. Būti galintis apginti save ir kitus	60.5	3.54	3.61	7
8. Palaikyti gerus santykius su tėvu	57.8	3.51	3.59	8
9. Rūpintis savo motina ir atsižvelgti į jos norus	54.7	3.47	3.49	2
10. Būti protingas, išmanantis daugelyje sričių, apsiskaitęs	54.6	3.42	3.54	12
11. Mokėti paprašyti ir priimti pagalbą	46.7	3.28	3.46	18
12. Nepamesti galvos dėl meilės	42.6	3.19	3.25	6
13. Siekti karjeros, pelnyti pripažinimą	40.5	3.14	3.19	5
14. Bet kada patenkinti moterį seksualiai, jei ji to nori	36.0	3.24	3.11	13
15. Nusileisti moteriai, daryti tai, ko ji paprašo	21.9	2.73	2.86	13
16. Būti laisvas, nesiaiškinti, nesiteisinti	20.5	2.89	2.37	52
17. Panaudoti fizinę jėgą-duoti į snukį-, jei to reikia	22.4	2.78	2.30	48
18. Vadovauti šeimoje/santykiuose su moterimi, jo žodis turi būti paskutinis	13.3	2.67	2.16	51

Lyginant moterų ir vyrų atsakymus, galima teigti, kad išvelgiamas didesnis vyrų konservatyvumas, jų polinkis palaikyti tradicinį patriarchalinį įvaizdį. Penktoji pagal svarbą „normalaus“ vyro charakteristika, moterų požiūriu, turėtų būti jo jautrumas ir supratingumas, tuo tarpu vyrams penktoje vietoje yra sugebėjimas apginti save ir kitus.

Panašios tendencijos išlieka apžvelgus tai, ties kokiais vyro apibūdinimais vyrų ir moterų nuomonės labiausiai išsiskyrė. Didžiausi skirtumai tarp apklaustų vyrų ir moterų, vertinant „normalaus“ vyro bruožus, išryškino dvi skirtingas orientacijas. Moterims dažniau nei vyrams atrodo, jog vyrai turėtų atsakyti tradicinio įvaizdžio ir sugebėti būti jautriems ir supratingiems bei mokėti paprašyti ir priimti pagalbą. Vyrai labiau nei moterys linke pasirinkti patriarchališkais idealais įtvirtintus bruožus, teigiančius, kad vyras turi būti laisvas, nesiaiškinti, nesiteisinti, galėti panaudoti fizinę jėgą, duoti į snukį, jei to reikia, taip pat vadovauti šeimoje, o santykio su moterimi atžvilgiu jo žodis turi būti paskutinis.

5 lentelė.

Nuomonių apie tai, kas (vyras ar moteris) daugumoje Lietuvos šeimų yra tas šeimos narys, kuris uždirba daugiausiai, pasiskirstymas tarp Lietuvos gyventojų

Kaip Jūs manote, daugumoje Lietuvos šeimų vyras ar moteris yra tas šeimos narys, kuris uždirba daugiausiai?	% nuo visų apklaustų	Vyrai stulpelio %	Moterys stulpelio%
Daugiau uždirba vyras	55.3	54.8	55.8
Daugiau uždirba moteris	7.3	5.7	8.8
Vienodai	25.5	28.6	22.8
Nežinau/neturiu nuomonės	11.8	10.9	12.5

6 lentelė.

Atsakymų apie tai, kas (vyras ar moteris) uždirba daugiau konkretaus respondento šeimoje, pasiskirstymas tarp Lietuvos gyventojų

O kaip yra Jūsų šeimoje?	% nuo visų apklaustų	Vyrai stulpelio %	Moterys stulpelio%
Daugiau uždirba vyras	43.7	51.1	37.3
Daugiau uždirba moteris	28.5	20.4	35.8
Vienodai	17.0	20.4	13.9
Nežinau/neturiu nuomonės	10.8	8.2	12.9

Matėme, kad Lietuvos vyrai, tiek didžiaja dalimi patys, tiek daugumos moterų požiūriu gali būti vertinami „normaliais“ tada, kai jie sugeba uždirbti pinigus. Todėl, norint įvertinti esamą lietuvių vyrų situaciją, svarbu būtų žinoti, kaip jiems realiaime gyvenime pavyksta įgyvendinti šį visuotinai aprobuotą ir jiems keliamą reikalavimą.

Šiuo tikslu neišvengiamai reikia atsakyti į klausimą, kaip galima būtų nustatyti, kada vyras vertinamas kaip gebąs uždirbti pinigus, o kada - ne. Pasiremdami prielaida, kad vyro gebėjimas uždirbti pinigus greičiausiai siejamas su tradiciniu „vyro šeimos maitintojo“ įvaizdžiu, nusprendėme kad adekvačiu gebėjimo uždirbti pinigus rodikliu gali būti vyro finansinis dominavimas, t.y. tai, jog jis uždirba daugiau negu žmona.

Todėl pateiksime tyrime gautus duomenis, atskleidžiančius apklaustų žmonių nuomones apie tai, kas, vyras ar moteris, daugumoje Lietuvos šeimų yra tas šeimos narys, kuris uždirba daugiausiai, ir kaip yra konkretaus informanto šeimoje. Atsakymų į šiuos klausimus pasiskirstymai pateikiami 5 ir 6 lentelėse.

Kaip matome iš duomenų, atsakinėjant abstrakčiai, t.y. kalbant apie kitus, daugiau nei pusė apklaustų žmonių mano, kad vyras yra finansiškai dominuojantis (55.3 proc.) arba bent lygiavertiškas (25.5 proc.) šeimoje ir tik labai nedaugelis mano, jog daugumoje Lietuvos šeimų daugiau uždirba moterys (7.3 proc.). Šie vertinimai labiau nurodo į tai, kaip, apklaustųjų nuomone, turėtų būti, ir dar kartą patvirtina nusistovėjusį tradicinį ir privalomą "vyro maitintojo" įvaizdį.

Kitoks vaizdas ryškėja klausimą fokusuojant į realią padėtį informantų šeimoje. Pasirodo, jog, kalbant apie konkrečią kiekvieno šeimą, jau mažiau apklaustųjų (43.7 proc.) galėjo pasakyti, kad jų šeimoje vyras uždirba daugiau, negu moteris ir žymiai daugiau yra moterų (28.5 proc.), kurios praktiškai užima finansinio dominavimo šeimoje padėtis, jas perimdamos iš vyrų.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip atsakymai į pastarąjį klausimą pasiskirsto vyrų ir moterų grupėse. Kalbant apie įsivaizduojamą padėtį, kuri projektuojama į daugumą Lietuvos šeimų, moterų, manančių kad tipiškai vyrai uždirba daugiau, yra 56 proc., t.y. tiek pat ir net truputį daugiau negu vyrų. Bet tik 37 proc. moterų, vertindamos savo šeimos situaciją, galėjo pasakyti, kad vyrai yra už jas finansiškai pranašesni. Juo labiau kad beveik tiek pat moterų (36 proc.) tvirtino, kad jos šeimoje uždirba daugiau negu vyrai. Iš kitos pusės, dauguma apklaustų vyrų nebuvo linkę sutikti su moterimis ir tik nedidelė jų dalis prisipažino, kad realybėje jiems nesiseka atitikti esamo standarto (palyginus 55 proc. sakančių, kad daugumoje šeimų daugiau uždirba vyras ir 51 proc. tvirtinančių, kad šitaip yra ir jų šeimoje). Visgi žymiai didesnė dalis vyrų nurodė, kad moterys dažniau yra finansiškai už juos sėkmingesnės nei, jų nuomone, yra įprasta (palyginus 6 proc. sakančių, kad daugumoje šeimų daugiau uždirba moteris ir 20 proc. pripažinusių, kad taip yra jų šeimoje).

Lyginant atsakymus į šiuos du nagrinėjamus klausimus, galima įžiūrėti ryškėjančią

problematiką. Didžiąjai daliai apklaustųjų lietuvių, tiek vyrų, tiek moterų, atrodo normalu (todėl manoma, kad šitaip yra daugumoje šeimų), kad vyras uždirbtų daugiau nei moteris, bet, ypač moterų požiūriu, realybėje šį tradicinį "normalaus" vyro apibrėžimą atitinkančiųjų yra žymiai mažiau. Apie 20 proc. moterų (skirtumas tarp 56 proc. sakusių, kad daugumoje šeimų vyrai uždirba daugiau ir 36 proc., sakusių, kad konkrečiai jų šeimoje daugiau uždirba moteris) turi visus argumentus manyti, jog jų vyrai neatitinka dominuojančio standarto. Tai, be abejonės, atsiliepia ir vyrų savęs vertinimui ir, galimas dalykas, jog jiems tai iškyla kaip didesnė problema negu moterims atrodo.

Tyrimo rezultatai taip pat leidžia teigti, kad vyrų dažniau nei moterų pasirenkami tradiciniai patriarchaliniai idealai neretai atsigrežia prieš juos pačius. Dabartiniu metu Lietuvoje svarbiausias ir lemiantis "normalaus" vyro požymis, pabrėžiamas tiek vyrų, tiek moterų, yra siejamas su jo gebėjimu uždirbti pinigų (72 proc. informantų visiškai sutinka su šiuo teiginiu). Kita vertus, tik 44 proc. Lietuvos gyventojų gali pasakyti, kad jų šeimose būtent vyras yra finansiškai pranašesnis. Taigi susiejus šiuos skaičius, galima būtų numanyti, kad maždaug trečdaliui Lietuvos vyrų iškyla grėsmė jaustis (ar būti vertinamais) realiai neatitinkančiais mūsų visuomenėje dominuojančio "normalaus" vyro apibūdinimo, - remiantis vienu iš svarbiausių jo apibrėžimo kriterijų.

Šį numanymą sustiprina ir atsakymai į klausimą: "Kiek Jus pats atitinkate "normalaus" vyro įvaizdį?" Tik 12 proc. informantų galėjo pasakyti visiškai atitinką šį įvaizdį. Dauguma klaustų vyrų (64 proc.) nebuvo linkę šitaip savimi pasitikėti ir teigė, kad jie iš dalies atitinka "normaliam" vyrui keliamus reikalavimus. Bet, greta to, reikėtų atkreipti dėmesį ir į 24 proc. vyrų, kurie iš viso negalėjo į šį klausimą atsakyti arba mano greičiau neatitinką ir net visiškai neatitinką esamų vyriškumo standartų (žiūr. 7 lentelę).

7 lentelė.

Atitikimo “normalaus” vyro įvaizdžiui vertinimo pasiskirstymas tarp Lietuvos vyrų

Kaip Jums atrodo, kiek Jūs pats atitinkate “normalaus vyro” įvaizdį?	% nuo visų apklaustų vyrų
Visiškai atitinku	11.8
Greičiau atitinku	64.45
Greičiau neatitinku	9.5
Visiškai neatitinku	0.6
Nežinau/ neturiu nuomonės	13.7

Apibendrinimas

Tyrimo rezultatai parodė, jog Lietuvoje esama tam tikro nepasitenkinimo lyčių tarpusavio santykiais: tiek vyrai, tiek moterys mano, jog kitos lyties atstovų gyvenimas yra geresnis, lengvesnis. Todėl aktualus yra poreikis identifikuoti ir įvardinti esamus vyriškos raiškos ir būtis sunkumus, kas galėtų sumažinti lyčių susipriešinimą, sušvelninti vyrams skiriamus kaltinimus.

Lietuvoje iš esmės dominuoja patriarchalinis vyro įvaizdis, pabrėžiant, kad svarbiausias “normalaus” vyro požymis – sugebėti uždirbti pinigus, bet, ypač moterų požiūriu, realybėje ši tradicinį “normalaus” vyro apibrėžimą atitinkančiųjų yra žymiai mažiau.

Todėl galima teigti, kad vyrų dažniau nei moterų pasirenkami tradiciniai patriarchaliniai

idealai neretai atsigręžia prieš juos pačius ir maždaug trečdaliui Lietuvos vyrų iškyla grėsmė jaustis (ar būti vertinamais) realiai neatitinkančiais mūsų visuomenėje dominuojančio “normalaus” vyro apibūdinimo, - remiantis vienu iš svarbiausių jo apibrėžimo kriterijų.

Taigi jau vien ši informacija suteikia argumentus kalbėti apie tai, jog ir Lietuvoje iškyla poreikis ieškoti naujų, vyrišką identitetą formuojančių, pagrindų. Patriarchalinių, stereotipiškai įtvirtintų vyriškų vaidmenų revizija suteiktų platesnes vyriško tapatumo pasirinkimo galimybes, šitaip palengvintų vyrų prisitaikymą prie vykstančių socialinių ir ekonominių pokyčių ir, galimas dalykas, pagerintų vyrų ir moterų tarpusavio supratimą.

Literatūra

- Adams, M. 1985. “Child of the glacier” in F. Baumli (ed.). *Men Freeing Men: Exploding the myth of the traditional male* New York: New Atlantis.
- Arendell, T. 1992. “After divorce: Investigations into father absence”. *Gender & Society*, 6: 562 – 86.
- Badinter, E. 1995. *On masculine identity*. New York.
- Blay, R. 1990. *Iron John. A Book About Men*. New York: Addison-Wesley.
- Farrell, W. 1974. *The Liberated Men*. New York: Random House.
- Fasteau, M. F. 1974. *The male machine*. New York: McGraw-Hill.
- Goldberg, H. 1976. *The hazards of being male: Surviving the myth of masculine privilege*. New York: Signet.
- Goldberg, H. 1979. *The new male: From macho to sensitive but still all male*. New York: Signet.
- Jourard, S. M. 1971. “Some lethal aspects of the male role” in S. M. Jourardv (ed.). *The transparent self* New York: Van Nostrand.
- Keen, S. 1992. *Fire in the Belly. On Being a Men*. New York: Bantam.
- Kimmel, M. S. 1987. *Changing men: New directions in reseach on men and masculinity*. Newbury Park.
- Kimmel, M. S. 1993. *The Contemporary crisis of Masculinity*. New York.
- Logan, D. 1985. “Men abused by women” in F. Baumli (ed.). *Men freeing men: Exploding the myth of the traditional male*). New York: New Atlantis.
- Messner, M. A. 1997. *Politics of masculinities: men in movements*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nicols, J. 1975. *Men’s liberation: A new definition of masculinity*. New York: Penguin.
- Snodgrass, J. 1977. *For men against sexism*. Albion.

Išnašos

¹ Tyrimas buvo atliktas 2002 metų vasario mėn. 11-26 dienomis. Gauti duomenys reprezentuoja visos Lietuvos 15 - 74 metų amžiaus gyventojus. Atrankos dydis – 1000 respondentų. Respondentai atrinkti, naudojant daugiapakopę atsitiktinę atranką: pirmame etape buvo atliktas geografinis atrankos paskirstymas, antrame etape atsitiktiniu būdu atrinkti pradiniai atrankos punktai, po to atrinkti namų ūkiai. Atranka buvo atliekama, naudojant maršrutinės atrankos metodą, kai, pradėdant nuo pradinio atrankos punkto, aplankomas kas penktas butas (namas) miesto ir kas trečias kaimo vietovėse. Toliau naudojantis „jauniausio vyro“ taisykle, buvo atrinkamas

konkretus respondentas.

Duomenų analizė buvo atlikta, naudojant SPSS programinę įrangą. Duomenys buvo pasverti taip, kad apklaustoji visuma tiksliai atitiktų visos Lietuvos gyventojų proporcijas pagal lytį, amžių, tautybę, išsimokslinimą bei gyvenamąją vietą.

Straipsnio autorė bendradarbiavo su Vyrų krizių ir informacijos centru, rengiant tyrimo instrumentą, t.y. padėjo formuluojant kai kuriuos apklausoje naudotus klausimus ir yra gavusi šio centro leidimą naudotis tyrimo metu gautais duomenimis.

Summary

The article analyse problems related to gender sociology. The main attention is focused on the importance of man's studies, as the masculine aspect of gender issues is frequently given less attention than feminine problems. In Western countries, the importance of male studies is now being emphasised in particular. Three basic conceptual directions of investigation, which could be found in scientific sociological literature devoted for men and masculinism, could be pointed out. It is noted that currently scientific masculine researches that avoid one-sided ideological interpretation are more common. The concept of masculine studies could be defined as a very wide scope of investigation, which covers problems both caused and experienced by men. Still, systemic masculine studies are not numerous, and

the need for them remains urgent. The article presents the results of an empirical study carried out in Lithuania; the findings of the study allow describing the criteria of masculinity that are currently dominant. In addition, the article attempts disclosing limitations faced by men when they aim to match the stereotypical roles attached to them. Filling of the present gap in the masculine studies would help to restore equality in the field of knowledge about both genders, which is particularly important in order to be better aware of specific problems of each gender and to initiate a constructive dialogue about both genders, which is particularly important in order to be better aware of specific problems of each gender and to initiate a constructive dialogue

Socialinių tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius